

Mistično izkustvo v luči nevroteologije

Članek bo skušal osvetliti nekaj vidikov mističnega izkustva, pri čemer se bomo najbolj opirali na dr. A. Newberga, danes vodilnega na tem področju. Ker mistično izkustvo dojemamo kot en korak naprej, eno stopničko višje že prej prehojene poti, bomo avtorje, ki ga razumejo drugače, le na kratko omenili.

Sodobni človek danes živi v praktičnem svetu, obvladuje vsakodnevne izzive, zato včasih težko razume globine in, če želite, prostranstva mističnega izkustva, ki pa kljub vsemu od nekdanj 'buri' duhove. Mistiki so včasih (za nekatere še danes) veljali za častne može, vredne zaupanja, a so jim v teku zgodovine nekateri avtorji (med njimi Freud, v novejši zgodovini Persinger in Ramachrandran) ter nastajajoče znanosti želele odvzeti kredibilnost in sam mysticism zreducirati na patološka stanja, kot so psihoza, shizofrenija, Geschindov sindrom, epilepsija temporalnega lobusa. Verjamemo, da vse to v določenih primerih drži, vendar se ne strinjamo s predpostavkami, da je vsa mistična izkustva možno zvesti na omenjena patološka stanja. In skoraj nerazumno se nam zdi, da so nekateri raziskovalci šli tako daleč, da so velikim mistikom (Avguštinu, Tereziji Avilski, Materi Terezi) pripisali patološko stanje - epilepsijo temporalnega lobusa - celo po njihovi smrti.

Freud je imel že nasploh do religije nesočuten odnos in je trdil, da gre pri religioznem izkustvu zgolj za privid, infantilno stanje (morda enosti z materjo), da je religija sama po sebi varljiva. Pravzaprav pa mistična izkustva, ki jih opisujejo svetniki in modreci, niso tako nenavadna ali celo čudna, kot bi se morda lahko zdela na prvi pogled; prva stopnja v razumevju njihove narave je spoznanje, da se dogajajo ves čas, vsem nam. In, če se opremo na A. Newberga, ki pravi, da smo ljudje mistiki po naravi, kaj hitro najdemo smisel teh besed. Vendar smo mistiki po svojih trenutnih zmoglostih in primer tega je lahko opazovanje in stik z naravo, materina ljubezen do otroka ali predano delo (če ni deloholično). Mistiki pa so po Klingbergu lahko tudi otroci, kar sploh ni presenetljivo, saj gre tukaj za 'otroško čudenje', raziskovanje, spoznavanje in na koncu vedenje, kar pa so tudi komponente mističnega izkustva. A. Newberg verjame, da mistična izkustva

omogočajo nevrološke funkcije, oziroma so rezultat mehčanja samega sebe ter absorpcije sebe v neki višji občutek realnosti, ki nastopi, ko je možganski orientaciji odvzet 'input'. To njegovo spoznanje nam na neki način samo potrjuje 'težavnost' razumevanja mističnega izkustva kot takega, saj živimo v svetu egoističnih vzgibov, nenehnih zunanjih dražljajev, ki nam nekako, a vzrajno zamegljujejo pogled na realnost in nam onemogočajo stik s samim sabo, Absolutnim, Bogom, Transcendenco. Egoističen človek bo tako težko 'pozabil' nase in dal prostor nečemu večjemu od sebe, v čemer se pravzaprav skriva 'ključ' do spoznanja, delnega razumevanja duhovne in tudi mistične dimenzije življenja. Le-ta pa je lahko 'razumljena, občutena in spoznana' samo z 'vstopom' v to dimenzijo, ki je podarjena.

V nadaljevanju bomo za lažjo predstavo o mističnem izkustvu na kratko pregledali nekaj definicij mysticizma ter kasneje samo mistično izkustvo osvetlili z nevroteološko perspektivo A. Newberga

DEFINICIJE MISTICIZMA

V svoji knjigi *Mysticism* avtorica Evelyn Underhill poda to definicijo: "Misticizem je umetnost združenja z Realnostjo. Mistik je oseba, ki je dosegla to združenje, enost v večji ali manjši meri, stopnji, in ki ima cilj in verjame v takšno doseganje." (Underhill, 1915, 8.) Zanj v mistični misli ni nič zmedenega ali nejasnega, ne gre za mnenje ali filozofijo, tudi z okultnim znanjem nima opraviti ... "Je ime za organski proces, ki vključuje popolno konzumacijo božje ljubezni ... Je umetnost vzpostavitve zavestnega odnosa z Absolutnim" (navedeno Newberg in d'Aquili 2001, 100-101). S tem se strinjajo tudi drugi mistiki.

Mistik Johannes Tauler pravi, da je mistikova duša "potopljena in izgubljena v breznu božanstva in izgubi zavest o razlikah med bitji. Vse stvari so zbrane skupaj v eno z božansko sladkobo in tako človekovo bitje prodre v božansko substanco, tako da se znotraj nje izgubi, kot je izgubljena kapljica

vode v kozarcu močnega vina" (Newberg 2010, 150.)

Tako za mistična izkustva ne moremo reči, da so magija, branje misli ali čarovniške vizije, temveč so 'dvignjen', večji občutek združenja z nečim večjim od sebe. V mističnem izkustvu čas in prostor postaneta 'neobstoječa' in razumska misel odpre prostor intuitivnim načinom razumevanja. V središču vseh opisov mistikov je prepričanje, da so se dvignili nad materialen obstoj ter se duhovno združili z Absolutnim, Bogom. Ker jim je dan uvid bistva stvari, to imenujejo razsvetljenje, ki ima za posledico končno svobodo.

M. Peruš (1997, 67-68) pravi o mističnem izkustvu tole:

"Kaj je torej mistično ali vrhunsko stanje zavesti?"

Res je, veliko bom govoril in zelo malo povedal. Ker se ne da povedati, pa če se trudim do onemoglosti. Povem pa lahko, zakaj se ga ne da opisati:

Ker je najbolj vseobsegajoče, celostno in splošno izkustvo, kar ga človek premore. Ker transcendentalno mistično izkustvo pomeni izločitev vseh posameznih konkretnih vsebin iz zavesti, hkrati pa so vse te vsebine v ozadju zlite v splošni kondenzat ("hologram") vseh možnih konkretnih vsebin.

Ker besede opisujejo posamezne stvari, zaznane v običajnem stanju zavesti, mistična zavest pa jih doživlja vse hkrati v nadindividualni Celoti, vse v enem, in obenem, ker se v vseh stvareh odraža dinamika Celote, eno v vsem.

Človek sebe, svoje možgane, duševnost in duhovnost občuti zlite s to kozmično interakcijsko mrežo.

Česa bolj celostnega, splošnega in hkrati bolj "živega" (procesualnega), kjer deli soustvarjajo celoto in hkrati bivajo v njej, si človek ne more zamisliti. To je vrhunec splošnega celostnega spoznanja človeka – vrhunec ne le v informacijskem, temveč tudi v doživljskem in afektivnem pomenu."

Očitno vse mistične tradicije opredeljujejo neki občutek združitve z absolutnim kot končni duhovni cilj. In vse so razvile rigo-rozne sisteme treninga, prakse in iniciacije z namenom, da predani lahko dosežejo to redko stanje. Kabalistični Judje so izvajali zapleteno mentalno manipulacijo števil in podob, da bi prišli do tega konca. Krščanski mistiki so se zanašali na intenzivno kontemplativno molitev, post, tišino in druge oblike, da so osvobodili svoje misli od vsakodnevnih stvari, da so se lahko bolj pozorno osredotočili na Boga. Te discipline so se razvile neodvisno, vendar temeljijo na podobnem vpogledu: prvi korak v doseganju mistične združitve je utišati zavestni um in osvoboditi duha od omejujočih strasti in iluzij ega.

DOSEGANJE ABSOLUTNEGA, BOGA (PO NEWBERGU) OZIROMA MISTIČNO IZKUSTVO

Doseganje absolutnega enega (bitja) je redek dogodek. Toda tisti, ki so se mu približali, so se znašli v duhovnem stanju neopisljive, neizrekljive moči in veličastnosti. Newberg in sodelavci verjamejo, da imajo vsa mistična izkustva, od šibkih do zelo intenzivnih, svoje korenine v umski mašineriji transcendence. To trditev zastavijo še malo bolj provokativno; če možgani ne bi bili tako sestavljeni, kot so, ne bi mogli izkušati višje resničnosti, četudi bi obstajala. To jih sili v to, da se soočijo s težkim, vendar fascinantnim vprašanjem: Zakaj bi človeški možgani, ki so se razvili zaradi zelo pragmatičnega namena, da nam pomagajo preživeti, imeli takšen očitno neuporaben, nepraktičen talent? Seveda lahko samo špekuliramo, vendar narava evolucijskega procesa kaže na to, da se zmožnost uma, da vstopi v stanje enotnosti, enosti ni razvila specifično zaradi namena duhovne transcendence. Evolucija je pragmatično slabovidna; naklonjena je prilagoditvam, ki zagotavljajo učinkovite preživetvene prednosti tukaj in zdaj. Težko si je zamisliti, da bi evolucija dopuščala takšen

nevrološki razvoj, ki ne bi bil uporaben, in ga ne bi zavrnila. Navsezadnje pa evolucija ne planira vnaprej. Nepristransko tipa potenciala in ne ve, kam bi ta potencial lahko vodil.

Verjetno je, da je veliko višjih funkcij človeškega uma – filozofski koncepti, izkustvo kompleksnih čustev, kot so ljubezen, žalovanje, ljubosumje – razvitih zaradi enostavnejših nevroloških procesov, ki so se razvijali, da se spopadajo z osnovnejšimi preživetvenimi potrebami. Po Newbergu se je nevrološka mašinerija transcendence razvila iz nevronskega vezja, ki se je razvilo za parjenje in spolna izkustva. Jezik mysticizma namiguje na to povezavo: mistiki vseh časov in kultur so uporabljali podobne izraze: blaženost, zamaknjenost, ekstaza, veličastnost. Zase govorijo, da so se izgubili v občutku enosti, se stopili v vznesenosti, govorijo tudi o popolni zadovoljitvi želj. Morda ni naključje, da je to tudi jezik spolnega zadovoljstva, vendar sta ti dve izkustvi nevrološko precej različni.

Evolucijska perspektiva predpostavlja, da je nevrobiološko mistično izkustvo nastalo, vsaj deloma, zaradi mehanizma spolnega odziva. V tem smislu bi bilo mistično izkustvo lahko ponesrečen soprodukt, vendar to nujno ne zmanjšuje pomena duhovnega izkustva. Kompleksne kognitivne zmožnosti, ki nam omogočajo, da cenimo glasbo ali drugo umetnost, so se razvile iz enostavnejših nevroloških struktur, te pa so se razvile, da bi se spopadle z vsakdanjimi preživetvenimi potrebami. Kar si je potrebno zapomniti, je to, da ne glede na to, kako nevsakdanje, čudne in nedoumljive so izkušnje mistikov, ne temeljijo na zmotnih, blodnih idejah, temveč na izkustvu, ki je nevrološko resnično (SPECT – fotonska računalniška emisijska tomografija - single photon computed emission tomography).

Vesolje je vsekakor 'čudno', vendar za povprečnega razumskega posameznika ni nič bolj čudno, noben koncept ne more biti bolj bizaren in nepojasnljiv kot trditve mistikov, da obstaja druga raven, stopnja razvoja, ki je bolj realna kot materialnost vesolja.

Transcendentalna resničnost, ki jo opisujejo, v bistvu absorbira materialni svet, skupaj s subjektivnim jazom, ki ga dojema, v spiritualno, duhovno 'vse' ali mističen 'nič', odvisno od metafizičnega zornega kota gledanja. Zdrava pamet, ki nam pravi, da ne more biti nič bolj resnično kot zemlja, po kateri hodimo, stol, na katerem sedimo, nas sili, da zavržemo to mistično realnost kot nesmisel. Vendar nevrološke korenine teh izkustev naredijo ta izkustva tako resnična, kot so vse ostale percepcije možganov, zato lahko sklenemo, da mistiki ne govorijo nesmislov, ampak poročajo o pristnih nevroloških dogodkih.

To je zaključek, do katerega so Newberga in sodelavce pripeljale raziskave, in na podlagi tega si zastavljajo provokativno vprašanje o končni naravi človekove duhovnosti: je vsaka duhovnost in vsako izkustvo resničnosti Boga lahko zreducirano na bežne elektrokemične 'utripe' (flashes), ki tekmujejo ob nevroloških poteh možganov? Na podlagi trenutnega razumevanja načina, na katerega možgani spremenijo nevronske 'input' v percepcije človekovega izkustva, je njihov najlažji odgovor 'da'. Ali tako pravijo, da je Bog samo ideja, ki nima nič več absolutne substance (vsebine) kot fantazija ali sanje? Na podlagi razumevanja, kako um interpretira percepcije možganov, je njihov najenostavnejši odgovor 'ne'. Znanost o možganih ne more ne dokazati ne ovreči obstoja Boga, vsaj ne z enostavnimi odgovori. Nevrobiološki aspekt duhovnega izkustva podpira 'občutek' resničnosti Boga. Preden si še naprej ogledujemo funkcije možganov, ki nas povezujejo z Bogom, moramo razumeti, zakaj nam možgani govorijo, da je kaj resnično, in zakaj temu verjamemo.

Verjetno se bomo strinjali z Newbergom, ki pravi, da obstajata dve vrsti realnosti: trdna, objektivna zunanja realnost, na katero mislimo kot na 'svet', in notranji, subjektivni občutek realnosti, ki ga pripisujemo 'jazu'. Če se strinjamo s tem, da sta fundamentalno različni, in če gre samo za načina, po kateri realnost obstaja, potem logično gledano lahko samo ena predstavlja realnost v njeni

bolj fundamentalni obliki. Z drugimi besedami, resnična realnost sta bodisi objektivni zunanji svet ali subjektivno zavedanje tega sveta in občutek jaza (prvotno ultimativna, končna realnost). Po definiciji mora biti končna realnost vir vsega, kar je resnično, tako da subjektivna in objektivna realnost ne moreta biti obe resnični. Ena mora biti vir druge. Poglejmo še tako: "Znanstvena" ali objektivna realnost temelji na prepričanju, da ni nič bolj resnično kot materialni svet. Po tem pogledu je zunanja resničnost primarna resničnost; vse, kar obstaja, je resnično, vse je izšlo iz nje. Mistiki pa na primarno, fundamentalno resničnost gledajo drugače. Verjamejo, da so izkusili primarno realnost, ki je globlja od materialnega obstoja – je stanje čistega bitja, čiste bitnosti, ki zajema manj realnosti zunanjega sveta in subjektivni jaz. Znanstveniki to trditev zavračajo ne samo, ker se oklepajo misli, da v obstoju ni nič bolj resnično kot resničnost materije, ampak tudi zato, ker ne zmorejo sprejeti, da lahko nekaj tako nemerljivega in subjektivnega, kot je mistično izkustvo, prinese uporabno resnico o tem, kaj je fundamentalno resnično. Zagovarjajo principe znanosti in vse, kar ne more biti merljivo, stehtano, prešteto, skenirano ali drugače razumljivo z znanstvenimi metodami, ne more biti resnično. Tako realnost mistikov ne more biti resnična, saj znanstveno ni preverljiva. Tudi A. Newberg in E. d'Aquili sta se tega vpašanja lotila znanstveno. Na možgane sta gledala kot na biološki stroj, sestavljen iz materije, ki je bila skreirana skozi evolucijo, da bi zaznavala fizični svet in z njim vstopala v interakcijo. Po letih raziskav ju je njuno razumevanje ključnih struktur možganov vodilo do hipoteze, da imajo možgani mehanizem za samotranscendenco. Za ta mehanizem verjameta, da izbriše občutek jaza in razveljavi vsako zavestno zavedanje zunanjega sveta. Ta hipoteza je bila kasneje podprta s skeni SPECT (fotonska računalniška emisijska tomografija – single photon computed emission tomography), ki so začeli osvetljevati nevrološke korelate

duhovnega izkustva. Pravita, da vsa izkustva obstajajo v umu. Zemlja pod nogami, stol, na katerem sedimo, knjiga, ki jo držimo v rokah, vse to se lahko zdi neizpodbitno resnično, vendar so vse to neizvirne (secondhand) nevrološke percepcije kot utripi, ki tekmujejo v nevroloških poteh znotraj naše lobanje. Pravita, da če želimo zavrniti duhovna izkustva kot zgolj nevrološke aktivnosti, tudi ne bi smeli zaupati vsem svojim možganskim percepcijam materialnega sveta. Po drugi strani pa, če ne zaupamo percepciji fizičnega sveta, nimamo nobenega razumskega razloga, da razglasimo, da so duhovna izkustva fikcija, ki obstaja samo v umu. Raziskave so ju pripeljale do dveh izključujočih se možnosti: ali so duhovna izkustva nič več

kot nevrološki konstrukt, ki je v možganih, ali pa gre za stanje absolutne enosti (union), ki jo opisujejo mistiki in ki resnično obstaja, medtem ko je um razvil sposobnost, da jo zaznava. Zaenkrat znanost še ni našla jasne poti, da bi odgovorila na ti vprašanji.

Transcendentalno stanje, ki mu pravita absolutno enostno, eno bitje, bitnost (Absolute Unitary Being) se nanaša na različne kulture – tao, nirvana, Unio Mystica, Brahman-atman. Gre za stanje čistega zavedanja, jasne in žive zavesti nič. Je pa tudi nenadna, živa zavest vsega kot (neločene) celote. Čeprav mistiki pravijo, da ultimativno bitje, bitnost ne more biti razumljena preko razuma niti racionalno, razumsko opisana, to ni ustavilo številnih, da ne bi poskušali. Veliko opisov

Ideja

je kontradiktornih, vendar to ne pomeni, da niso resnični ali da realnosti ne opisujejo pravilno.

Zenovski mojster Huang Po je ultimativno stanje poimenoval en um: "Vse Bude in vsa čuteča bitja niso nič drugega kot en um, poleg česar ne obstaja nič. Ta um, ki je brez začetka, je nerojen in neuničljiv. Ni zelen ali rumen, nima niti forme niti pojavnosti (videza), ne spada v kategorijo stvari, ki obstajajo ali ne obstajajo, niti se ga ne da misliti v terminih novega ali starega. Ni niti dolg niti kratek, ne velik ali majhen, saj transcendirata vse omejitve, meritve, imena, sledi in primerjave ..." (Navedeno Newberg in d'Aquili, 2001, 147–148.)

Takšne trditve um težko sprejme kot resnične: ne obstaja, a obenem ne moremo reči, da obstaja, presega vse meje in primerjave in zunaj tega enega uma ni nič drugega resnično. Za koga, ki takšnega stanja ni izkusil mentalno in fizično, so ti koncepti težko razumljivi. Ironično je (po avtorjih Newbergu in d'Aquili), da mora biti to stanje čuteni in oba, telo in um, mu morata verjeti, čeprav oba, telo in um, transcendirata s pomočjo tega stanja. Vendar mistiki trdijo, da je to povsem mogoče razumeti, če damo na stran svojo subjektivno nevero, nezaupanje.

NAMESTO ZAKLJUČKA

Absolutno eno (unitary) bitje, bitnost je opisano kot stanje brez časa, prostora in fizičnih občutij; brez zavedanja materialne realnosti. Ponovno ironično, za doseganje tega stanja zahteva mentalno potovanje v najgloblje dele sebe (jaza) in tisti, ki so to

stanje dosegli, se strinjajo, da subjektivno samozavedanje izgine, ko je to stanje doseženo. Avtorja pravita, da moramo, če želimo priti do tega stanja, uporabiti um, da gre preko uma (preko samega sebe). Um mora izstopiti iz svojih okvirjev. Ta izbris, uničenje jaza je verjetno najtežji koncept, ki ga razumski um razume. Težko pridemo do dna temu, kako je lahko um, ki ne vsebuje določenega jaza, sploh um. Je pa tudi možno, da obstaja zavedanje brez subjektivnega fokusa jaza. V bistvu vsi začnemo živeti z umom, ki še nima jaza (nepopisan list, tabula rasa). Vsi človeški otroci so rojeni s potencialom, da zgradijo, formirajo jaz, vendar to naredijo skozi življenje in izkušnje. Kaj pa mistično izkustvo? Dokler naši možgani delujejo tako, kot delujejo, dokler je um sposoben čutiti, zaznavati to globljo realnost, tako dolgo bo človeško izkustvo vodila, oblikovala duhovnost in Bog, kakorkoli ta skrivnostni koncept imenujemo, 'ne bo šel stran'.

LITERATURA:

Hood, Ralph W, Peter C. Hill in Bernard Spilka. 2009. *The Psychology of Religion, Fourth Edition: An Empirical Approach*. New York: The Guilford Press. <http://bookzz.org/book/841939/4e1d46> (pridobljeno 8. oktober 2015).

Kos, Polona. 2016. *Interakcija religioznega izkustva in razvoja posameznika*. Diplomsko delo.

Newberg, Andrew, in Mark Robert Waldman. 2009. *How God Changes Your Brain*. New York: The Random House Publishing Group.

Newberg, Andrew, Eugene D'Aquili in Vince Rause. 2001. *Why God won't go away*. New York: The Random House Publishing Group.

Peruš, Mitja. 1997. *Vsenavzočnost zavesti*. Ljubljana: DZS.

Underhill, Evelyn. 1915. *Practical Mysticism*. E-booksDirectory.com. <http://bookzz.org/book/696121/a370ae> (pridobljeno 17.3 2016).